

AKADÉMIA KLASICKEJ EKONÓMIE 2020

Dolu vodou Subjektívny pohľad na upadajúci región

Vladimír Pašiak

6.1.2021

Najintenzívnejšie človek vníma beh času, progres, regres, úspechy, pády na prostredí a v prostredí, ktoré pozná a je s ním spätý.

Pokúsím sa aspoň čiastočne nazrieť do problematiky ekonomického diania regiónu, ktorý bol v minulosti prosperujúcim, kultúrne bohatým, intelektuálne inšpirujúcim miestom, teraz však nesie znaky zaostávania, investičnej absencie, intelektuálneho vyprázdnenia. Použijem všeobecné konštatovania súčasnej situácie na dotvorenie obrazu, ktorý predpokladám, dá priestor na podrobnejšie skúmanie a zistenie reálneho stavu. Strom myšlienok tu bude košatý a esej nebude mať celkom odbornú vypovedaciu schopnosť.

Rozhodujúcou zložkou rozvoja, úspechu či neúspechu, sú ľudia. Ľudia na Slovensku v historickom ponímaní majú špecifické vlastnosti. Čiastočne geneticky dané, historickým vývojom získané a prostredím dotvorené. Toto je podnetom pre rozvoj osobností. Tento národ v extrémnych a ťažkých podmienkach dokázal svojou pracovitosťou a cieľavedomým konaním vychovať osobnosti v rôznych sférach.

Je to o podmienkach, ktoré sa vytvárajú v danom prostredí. Inštitúcie, formálne i neformálne majú možnosť dotvárať podnikateľské prostredie. Štátna správa a miestna samospráva by mala pomáhať ekonomickému oživeniu, ktoré by tak potreboval tento región. Ľudia, ktorí pôsobia v týchto ustanovizniach, sa buď stanú legendou rozvoja alebo neznalosťou a nezaujmom o riešenie vlastníckych vzťahov komplikujú podnikateľské prostredie. Reštitúcie sa riešia viac rokov a výsledok je tu žalostný. V týchto ustanovizniach sú aj kádre bažiaci po moci. Možno konštatovať, že sa dali zvoliť, ustanoviť do funkcie lebo vedeli, že v podstate ničo z čoho vyberať. Elity vo väčšej miere odišli z regiónu za lepšími podmienkami, a čo je podstatné, sú tam lepšie platení a v neposlednom rade získavajú aj spoločenské uznanie, čo nie je zanedbateľné pre osobné ambície.

Pôsobenie politických strán a zákonitá deľba zodpovednosti v regióne prakticky neexistuje. Politická strana na začiatku pôsobí ako výťah do dôležitej funkcie s perspektívou ekonomických väzieb na oligarchiu. Je možné, že nachádzame paralelu s týmto citátom: „Ve skutečnosti však demokratické režimy ovládají elity, které vymýšlejí jak zákony utvářet a vymýšlet podle svého“ (Richard Pipes, *Vlastnictví a svoboda*, str. 213). Neskôr, ako čas plynie, vplyv politickej strany na svojho nominanta slabne.

Nie je problémom schváliť miestny zákon vo forme všeobecného záväzného nariadenia. Len je tu často podozrenie, že je to účelové a narušuje to pravidlá súťaže a spravodlivé podmienky v podnikaní. Tých, čo dokážu získať bohatstvo a uznanie poctivým podnikaním, táto atmosféra frustruje. Preto Tisovec ekonomicky stagnuje.

Ľudia získavajú pocit nespravodlivosti a revolta je vyjadrenie nesúhlasu. Keď nenájdu pochopenie, často prijímú radikálne riešenie, odídu. Potvrzuje nám to naša história. Teraz má Tisovec 3 800 obyvateľov, pred desiatimi rokmi to bolo takmer 5 000 (Zdroj: štatistika Mestského úradu Tisovec). Tento pohyb obyvateľov sa zrýchľuje v historicky zlomových obdobiach, hospodárka kríza, nástup totality, okupácia, následná normalizácia. Nezná revolúcia v roku 1989 síce naplnila politické a spoločenské ambície demokracie, ale trhové hospodárstvo a voľný pracovný trh nám zobral odborníkov, či remeselných alebo vedeckých, jednoducho odišli do zahraničia za lepším zárobkom. Prínosom je, že zarobené peniaze vo väčšej miere investujú doma na Slovensku. Tým vlastne podporujú štát, ale má to aj osobný prínos, skvalitňujú svoje súkromné vlastníctvo. Mnohí však ostávajú žiť v zahraničí, na škodu

Slovenska. Vládne garnitúry od roku 1989 si s problémom odlivu schopných ľudí zo Slovenska nevedia dodnes poradiť.

Predchádzajúce popisy nám načrtávajú obraz, v ktorom pôsobí súčasná ekonomika, ktorá sa stala súčasťou životov ľudí. Dosah tohto fenoménu na vedomie a konanie tých, čo žijú a prežívajú v tomto prostredí, nie je zanedbateľný. Prevláda pocit vlastníctva, ktorý sa neustále obnovuje a stáva sa v neskoršom veku filozofiou života. Je to vďačná téma, ktorá je predmetom diskusií a vytvára pocit uspokojenia v živote ľudí. Mentalita a myslenie ľudí sa zlieva do skúseností a motivuje ich k ďalšiemu konaniu, aby získali obraz dôležitosti a ešte potreby dostať trocha uznania v spoločenstve, v ktorom žijú. Zápasia takto so zmyslom života. Beh času a udalostí vnímajú ako prekážky, ktoré je potrebné zdolať.

Pokúsím sa poukázať na ekonomické väzby súvisiace s historickým vývojom. Záleží to aj od demografického vývoja, vývoja vlastníckych vzťahov, ktoré sú podmienené viazanosťou na región. Pripomeňme si obdobie veľkej hospodárskej krízy, kde došlo z celého Slovenska k vystaňovaniu do Ameriky za prácou. Horské oblasti mali veľmi málo ponúk na prácu. V Amerike našli prácu, dobré zárobky, väčšinou pracovali v hutníckych prevádzkach, baniach a na stavbách. Niektorí sa po niekoľkých rokoch vrátili späť na Slovensko a kupovali si za zarobené peniaze majetky, gazdovstvá, pozemky. Začali hospodáriť so skúsenosťami, ktoré získali v zahraničí. Prinášalo to pre región prosperitu. Výročné trhy, jarmoky, slúžili na predaj hlavne rožného dobytku a remeselníckeho tovaru. Práve v gemerskom regióne v horských oblastiach v lete sa hospodáril v horských dolinách, kde prevládal chov dobytku, v zime sa sťahovali do dedín a miest, kde boli postavené gazdovské dvory. V priečelí to bol honosný dom a za ním boli hospodárske stavby. Vytvárali sa aj priemyselné zóny. V Tisovci bola výroba surového železa a páleného vápna. Železná ruda sa dolovala neďaleko v Sirku. Doprava rudy bola do Tisovca zabezpečená lanovkou. Unikátna bola výroba papiera v Tisovci. Technickým unikátom bola parná píla na spracovanie dreva. Tisovec mal aj vlastnú elektrárňu. Dôležité bolo železničné spojenie Tisovec- Podbrezová na úseku Tisovec-Zbojská bola vybudovaná, a je doteraz funkčná, ozubnicová železničná trať.

V tom čase, polovica 19. storočia, sme zaznamenali aj vznik finančného systému, bankového domu, Pomocnice, so sídlom v Tisovci. Tu si bolo možné požičať i vložiť peniaze, pridružený bol aj obchod, kde sa kupovalo na takzvanú knižku a na konci mesiaca bolo vyúčtovanie s platbou, ale bolo možné platiť i svojimi výrobkami. Zákonite tu vznikali ekonomické stimuly. Obchodné aktivity posilnili ekonomiku a podieľali sa na prosperite v regióne Gemera- Malohontu. Vzniknuté ekonomické väzby boli základom pre ďalší rozvoj a bohatstvo ľudí. V tisovskej regióne na tú dobu to boli progresívne väzby, ktoré produkovali ekonomický zázrak. Maximálne sa využívali domáce zdroje surovín.

Viedenskou arbitrážou v roku 1938 časť územia regiónu pripadla Maďarsku. Do Tisovca z Rimavskej Soboty, ktorá pripadla Maďarsku, bolo presťahované gymnázium. Intelektuálne sa Tisovec výrazne zviditeľnil aj v rámci Slovenska. Ekonomike odtrhnutie územia veľmi neuškodilo. Naďalej ostali obchodné spojenia s Maďarskom. Podstatnú zmenu zaznamenala regionálna ekonomika po roku 1948. Do roku 1953 boli zoštatnené všetky súkromné majetky, hospodárstva- nehnuteľnosti. Zakladali sa štátne družstvá. Ľudí nútili pozemky, lesy, zvieratá a poľnohospodárske stroje odovzdávať družstvám a štátu. Nastal ekonomický kolaps. Kto odmietol vstúpiť do družstva, bol mu vyrubený kontigent, povinné odovzdávanie poľnohospodárskej produkcie štátu. Tento ekonomický kotrmelec KSČ zapríčinil nedostatok

potravín, spotrebného priemyselného tovaru, pred obchodmi sa tvorili rady. Osobný majetok sa začal nekompromisne zdaňovať. Obecné úrady sa zmenili na národné výbory, ktoré ovládla KSČ. Štát týmto spôsobom zasahoval do ekonomiky regiónov. Menová reforma v roku 1953 dovŕšila zánik ekonomickej prosperity, nielen regiónov.

Politika KSČ takto zasiahla do ekonomických väzieb a zaviedlo sa plánované hospodárstvo.

Ten, kto mal možnosť, oslovoval príbuzných, známych, ktorí ostali v Amerike a v západných štátoch so žiadosťou o pomoc. Ľudia sa usilovali tam dostať pracovať. Žiadali o pomoc a o peniaze. Dolár sa stal na Slovensku ekonomicky výhodným artiklom, nasledovala ho západonemecká marka.

Ekonomika štátu zúfalo potrebovala „tvrdú menu“ a zaviedla povinnú výmenu zahraničných tvrdých mien. Vznikol ekonomický unikát - BONY. Platidlo, ktoré prakticky zvýrazňovalo sociálne postavenie ľudí, ktorým bolo dostupné. Takto sa otvorili dvere čiernemu trhu a vznikla v štáte duplicitná mena a predajne Tuzexu, kde sa predával pre domácich exkluzívny tovar, ktorý bol na Západe bežným tovarom. I za týchto podmienok vznikali medzi ľuďmi ekonomické väzby. Často to bola vzájomná pomoc. Motivácia bola jednoznačná, zlepšiť si životnú úroveň na báze súkromného vlastníctva. Pokrok si u nás vydobýjal priestor aj za týchto podmienok.

Tisovský región sa premotal socializmom, normalizáciou. Prešiel aj likvidačným ošialom. Zlikvidovala sa výroba surového železa, parná píla, elektrárň, roľnícke zázemie, banka. Ako náhrada sa síce vybudoval strojársky závod, ale v súčasnosti je to už iba menšia prevádzka. Pomaly sa znova buduje poľnohospodárska výroba, zameriava sa na ovčiarstvo a chov rožného dobytku. Lídrom technologického pokroku je zmodernizovaná výroba vápna a malá presná strojárka výroba. Lesníctvo len prežíva a výroba reziva je oveľa menšia v roztrúsených prevádzkach. Ostalo už iba torzo z toho, čo sme tu mali. Ekonomické väzby sa vo väčšej miere preniesli mimo Tisovca.

Nevzdávame sa, hoci aj tu citeľne badať odliv mladých ľudí. Dno sme už, zdá sa, dosiahli, dôležité je sa od neho odraziť. Trh nás učí v Tisovci, kde treba nasmerovať iniciatívu, len sa zdá, že samospráva má k tejto problematike váhavý prístup. To, čo som zatiaľ konštatoval, je malá vzorka v mozaike Slovenska.

Pripomenutím historického vývoja s väzbou na ekonomiku v minulosti si je potrebné uvedomiť zaostávanie a stagnáciu. V roku 1989 sme mali úžasnú možnosť usporiadať ekonomické väzby a vzťahy k súkromnému vlastníctvu. Nepočuli sme sa. Divoká Mečiarova privatizácia umožnila postupne vznik mafii a oligarchie, ktorá sa etablovala do politiky. Štát sa stal zdrojom bohatstva vybraných ľudí, bohužiaľ aj ľudí v štátnej správe, silových zložkách. Choroba spoločnosti, zvaná korupcia a vykrádanie štátu, nahlodávajú ekonomiku.

I napriek takémuto konštatovaniu zažívame technický a technologický pokrok. Informačné technológie sa stali súčasťou života. Rozvoj automobilizmu nás zasiahol v plnej sile a životné prostredie si čoraz menej vážime. Výstrahu sme dostali začiatkom roka v podobe pandémie. Tvárili sme sa, že sa nás to netýka ale vírus v podobe COVIDu-19 a teraz už aj jeho mutácia, začína útočiť na podstaty ľudskej civilizácie.

Slovensko žije a bude žiť na dlh. Nejedná sa len o peniaze, ale aj o dlh životnému prostrediu. Tisovec je tiež príkladom enviromentálneho dlhu, pôvodná mestská skládka odpadu a dechtové jazierko čakajú na usporiadanie.

Je čas na štúdium a prípravu krokov na budúcnosť, ktorá bude úplne iná. (Ján Košturiak, Reštart po víruse Týždeň 16/2020 str. 45) To je dôležité pre budúcnosť aj Tisovca.

Pokladám za potrebné venovať pozornosť situácii, v ktorej sme sa ocitli. Mnohí ešte odmietajú fakt prítomnosti pandémie a podporujú to čiastočne aj niektorí opoziční politici. Tieto dezinformácie sa šíria sociálnymi sieťami. Neponúkajú však žiadne konečné riešenie a vytvárajú živnú pôdu pre depresiu. Ľudské vzťahy tiež zasiahol vírus, ktorý zároveň odkryl slabiny spoločnosti. Nastalo samovoľné čistenie ľudských vzťahov, čo je prínosom. Osobitnou kategóriou sú rodinné vzťahy, ktoré sú prepojené ekonomikou. Tu tiež prebieha očista a kryštalizácia. Je to dôležité pri zvládaní súčasnej situácie. Krízu zažívajú i vzťahy v komunitách. Takéto očistenie podporí riešenia, ktoré musia prísť po kríze. Osobnosti, môžu pomôcť pri tomto procese. Tu pociťujeme výraznú absenciu osobností, ktoré by dokázali tento štát kormidlovať správnym smerom cez rozbúrené more prekážok, ktoré nám pripravil COVID-19. Covid nám nastavuje zrkadlo nášho súčasného života, naše hodnotové preferencie, naše správanie prechádzajú skúškou. Prechádzame vírusovým filtrom, povedomie o hodnotách sa mení, hľadáme vieru v budúcnosť, ktorá nám poskytne pokoj a zdravie.

Sklamanie zo štátnej moci je príliš viditeľné. Zažívame úpadok štátnej moci v priamom prenose. Vláda sa skrýva za medicínskych odborníkov a v poslednom čase už neoslovuje verejnú víziou riešení. Očkovanie je len prostriedok na ničenie vírusu. Dokonca sa zjavuje nerešpektovanie vládnych nariadení v súvislosti s pandemiou. Opoziční politici to verejne dávajú najavo a štátna moc nezakročí. Ľudí do zneisťuje. My musíme a niekto nemusí. Takto sa stráca vzácny kapitál dôvery. Jediným svetlým bodom je prezidentka Čaputová, ktorá svojim vystupovaním dokáže ľuďom vliť dávku nádeje.

Začínáme si uvedomovať, že toto všetko má dosah na sociálne zabezpečenie a približujúca sa chudoba v niektorých vrstvách obyvateľstva začína mať jasné kontúry.

Uvedomujeme si, že nestačí konštatovať v akom stave sa nachádza spoločnosť, to denne počujeme z masmédií. Vynárajú sa zástupné témy, vzájomné napádanie sa politikov, aféry v silových zložkách, toto všetko má účelové pozadie. Odvádza našu pozornosť od podstatných a životne dôležitých problémov pre ľudí. Súčasne začína zápas o životnú úroveň občanov. Koronavírus posilňuje dôsledky finančnej krízy a zvyšuje svoju cenu. Jeho likvidácia nebude lacná, to je potrebné si uvedomiť.

Dnešná doba sa mení príliš rýchlo a zároveň žijeme v čase vysokej inflácie zákonov a regulácií (Robert Chovanculiak, *Pokrok bez povolenia*, str. 94). Sledovať tieto zmeny a dokázať ich vyhodnocovať a preklápať ich do konkrétnych opatrení vyžaduje zorientovanie sa v danej problematike. Na to treba odbornosť, ktorú postrádame, hlavne v samosprávach. Preto rokovania na tejto úrovni neprinášajú efekt vízie riešení.

Problematika zaostávajúcich regiónov je málo odborne sledovaná a stagnácia nachádza práve tu svoje zázemie. Chýbajú elity, politické, odborné. Región sa vyprázdňuje, mladí ľudia odchádzajú nielen za prácou, ale aj za vzdelaním, návrat týchto ľudí je minimálny. Premena na skanzen sa črtá na obzore. Možno si treba položiť otázku zodpovednosti za tento stav, ktorý zatiaľ nemá perspektívu sa zlepšiť.

Politici nemajú čas, musia sa zaoberať sebou a svojimi problémami. Na riešenie ostávajú len ľudia, ktorí tu ešte žijú, ale ich komunita sa zmenšuje. Typickým obrazom sú prázdne domy, nedostatok nielen lukratívnych pracovných príležitostí, ale akýchkoľvek.

Pád dolu vodou môže pomôcť zastaviť živá voda v podobe investícií nielen do obnovy výrobných kapacít ale aj do ľudských zdrojov. Investovať správne je veľké umenie(Martin Vlachynský,blog: Rozhovor o Fonde obnovy, INESS Logistika dnes 12/2020) Toto by malo byť témou diskusie poslancov regionálneho parlamentu. Takejto diskusie sme zatiaľ vzdialení. Je tu nádej, že práve súčasný stav spoločnosti si uvedomíme a reforma myslenia ľudí sa stane realitou.

Zdroje literatúry

Robert Chovanculiak, *Pokrok bez povolenia*, INESS, Bratislava 2019. ISBN 979-80-89820-07-8

Richard Pipes, *Vlastníctví a svoboda*, ARGO, Bratislava 2008. ISBN 978-80-257-0017-4

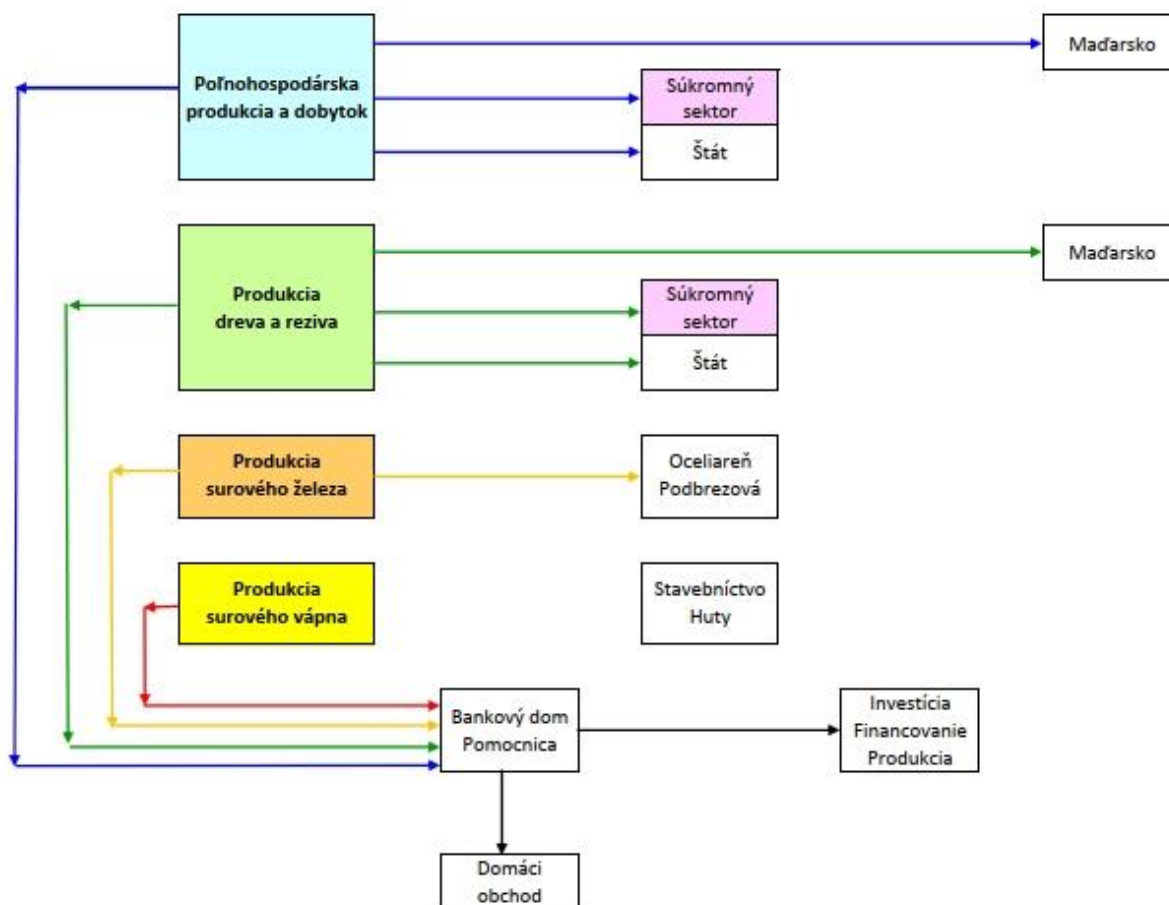
Ján Košturiak, Reštart po víruse, Týždeň 16/2020

Martin Vlachynský,blog Rozhovor o Fonde obnovy, INESS, *Logistika dnes*, 12/2020

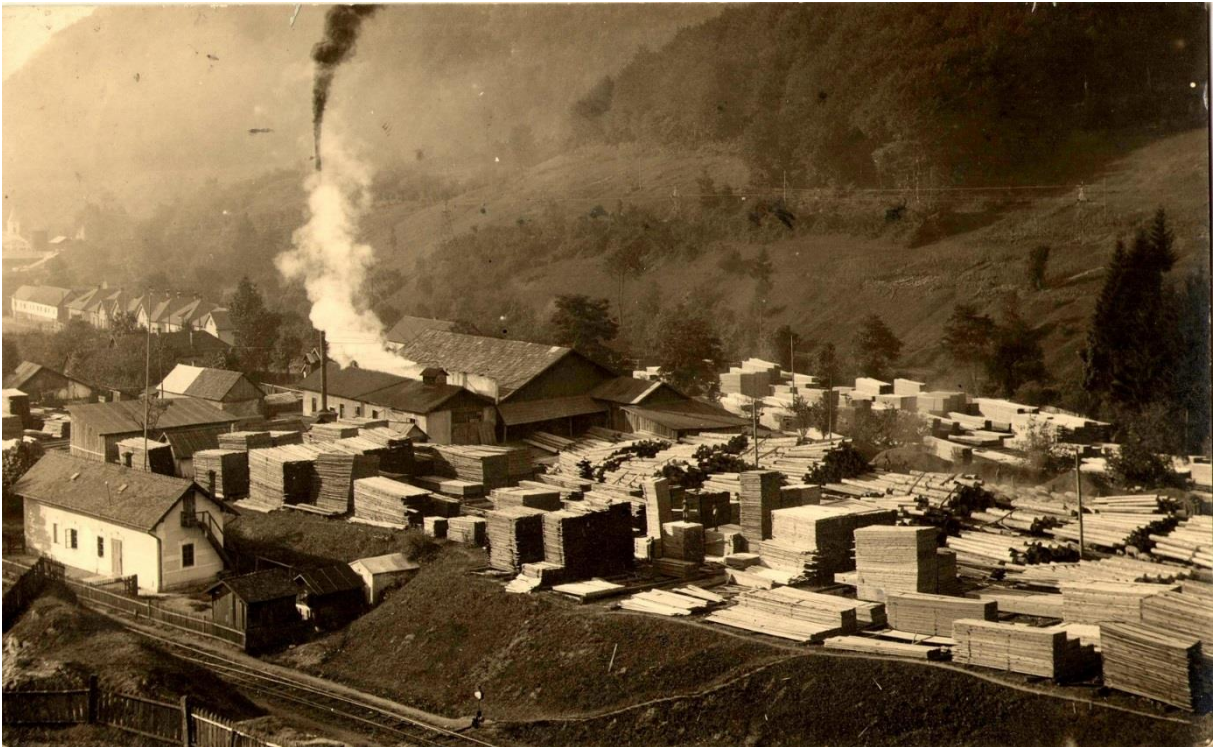
Dokumentačné snímky súkromný archív Dušana Hutka, Tisovec

web.stránka Mesta Tisovec

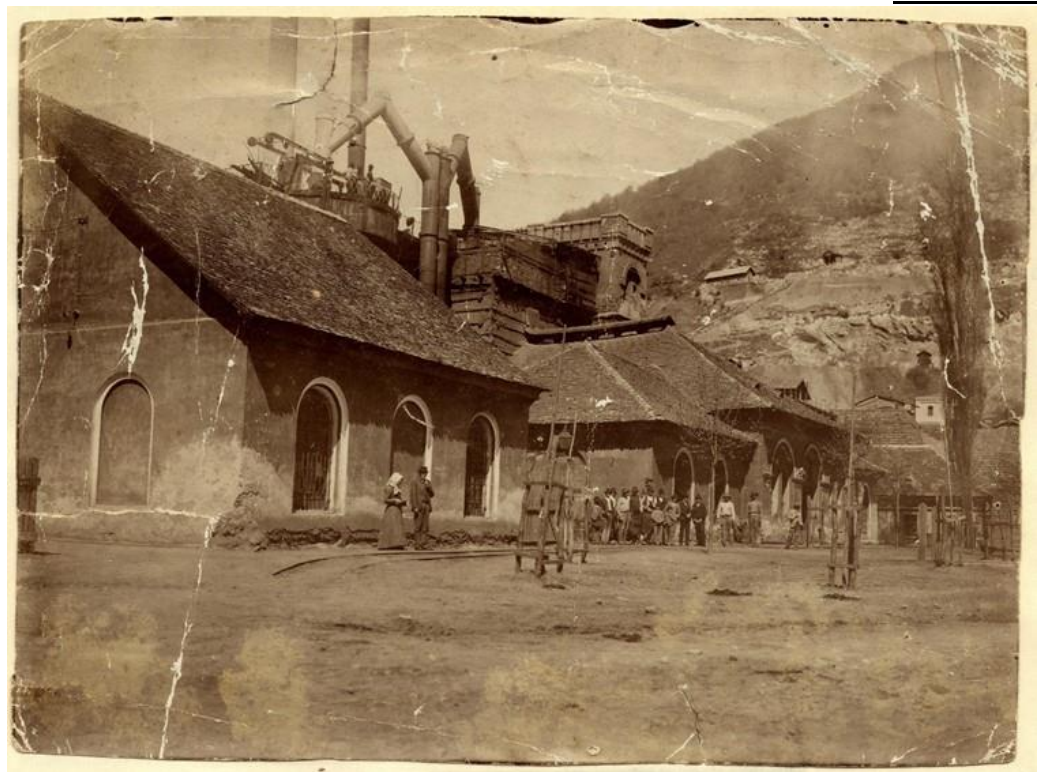
Príloha č. 1

Ekonomické väzby región Tisovec – prvá polovica 20. storočia

Tisovec-Parná píla r.1928

Železiareň v Tisovci r.1880

Komplex Źeleziarní v časti Tisovec-Hámor, prvá polovica 20. storočia

Výroba zliatkov surového železa pre oceliarne, likvidácia v r. 1965

Pomocnica, Tisovec - Už len nápis na pôvodnej budove.